

Трајко Стаматоски (Скопје)

ЛИЧНОТО ИМЕ КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ НИЗ ВЕКОВИТЕ

Уште Тома Маретиќ,¹ имајќи го предвид опитот на П. Ј. Шафарик, укажа на тоа какви сè тешкотии го очекуваат проучувачот на антропониимијата на еден народ во услови на немање на каков и да било ономастикон. Пред тешкотиите што тој ги има почувствувано се исправаме и ние. Досега, за жал, не е објавен никаков антропониимски речник (било општ или регионален, било сврзан со определен период), а и да не зборуваме за некој посистематски опис на македонските лични имиња, презимиња и прекари. Нешто материјал претставија Миладиновци, Трајко Китанчев и др., а во ракопис оставија и други наши културни дејци (Константин Петкович, Марко Цепенков и др.). Антропониимски материјал нудат, инаку, не само пописите на населението ами и разни записи и натписи, разни црковни девтери и кодичи, разни канцелариски списоци (на воени и даночни обврзници, на претплатници, на ученици) и сл.

Отсуството на покомплетни речници на имињата, презимињата и прекарите, како и на посериозни студии од областа на антропониимијата не е само наша слабост. Допрва во последнава деценија, и тоа кај словенските народи што имаат развиени ономастички истражувања, се јавија прилози што се оценуваат како достоино продолжување на она што го означил уште Миклошич во оваа област. Ономастичарите сега со право укажуваат² дека антропониимијата не треба да се игнорира во лингвистичките студии, дека нејзиното влијание врз развојот на јазикот не е за потценување.

Да ги земеме за пример само личните имиња. Тие во секој јазик претставуваат посебен, многу употреблив зборовен фонд. Речиси секој народ си има свој посебен именски репертоар, при сè што личните имиња

¹ Т. Maretić, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad JAZU, knj. LXXXI, Zagreb 1886, с. 6.

² А. В. Суперанская, *Сйрукйура имени собсьвенноѳ*, Москва 1969, с. 4.

многу често се преземаат од еден јазик во друг. Потоа, колку лични имиња (со разните варијанти и хипокористични и пејоративни форми што ги има секое од нив, чиј број понекогаш достига и стотици) се јавуваат во одделен јазик. Се смета дека на земјината топка личните имиња се бројат со милијарди, бидејќи, помеѓу другото, и сите религии носеле свој избор на лични имиња. Со текот на времето тие се менуваат не само од причини што ги налага модата, ами и од чисто јазични причини. Фактот, пак, што денеска личните имиња сè повеќе се интернационализираат (тие сè полесно и почесто минуваат од еден јазик во друг) го истакнува како мошне важно прашањето за нивната адаптација, т.е. на кој начин тие се приспособуваат во одделен јазик и како стануваат негов составен дел. Од овие причини, денеска сè повеќе се согледува потребата од компаративно изучување на словенската антропонимија, од изградување на единствена методологија во истражувањата од оваа област.³

Се смета дека личното име е настанато кога далечниот предок на современиот човек почувствувал потреба да ги означи своите соплеменци, употребувајќи при тоа прости звукови комплекси. Според тоа, личното име суштествувало кај сите племиња и народи, без оглед на степенот на нивниот социјален развој. Отпрвин личното име се сврзувало, секако, само со еден носител. Подоцна, потребата наложила извесни имиња да се повторуваат, а и нивниот фонд да се пополнува со ред апелативи. Името, понатаму, сè повеќе се определува од родовската традиција, а потоа и од црквата и државата. Врз измената на именскиот фонд, врз појавата на едни и исчезнувањето на други имиња, влијаеле разни фактори: социјални, историски, економски и др. Отаде, денеска сè повеќе се изучува и социјалната функција на личното име, за да се установи до која мера антропонимите можат да бидат користени при изучувањето на социјалната историја на човечкото општество. Зашто, личното име ја определува и припадноста на неговиот носител кон определена социјална средина и го одделува од другите лица на таа средина.

Именскиот фонд на нашите предци бил многу разнообразен, како во семантички така и во зборообразувачки поглед. Тој бил нарушен набрзо по примањето на христијанството, кога навлегуваат ред имиња од грчко, семитско и латинско потекло, кои се натураат од црквата и присилно.⁴ Едни словенски народи, меѓу нив и македонскиот, воделе жилава борба за зачувување на својот народен именски репертоар. Кај други — народните имиња биле брзо потиснати од страна на христијанските. Интересен процес при тоа ги зафатил руските народни имиња.

³ V. Blanař, *Porovnávací slovanská antroponomastika* (ракопис), с. 1.

⁴ Поподробно за односот народни руски—грчки имиња во рускиот јазик пишува В. К. Чичагов, ученик на Селишчев, во својата работа *Вопросы русской исторической ономастики. Об отношении русских имен к греческим в русском языке XV—XVII вв.*, *Вопросы языкознания*, 6, 1957. Пред него со ова прашање се занимавал Н. М. Тушиков во предговорот кон својот *Словарь древнерусских личных собственных имен*, СПб, 1903, когашто Чичагов го подложува на сериозна критика.

Исфрлени бргу од официјалната употреба, тие суштествувале уште во домашното општење за да преминат потоа во прекари.⁵

Личните имиња на Македонците можат да се наредат во две големи групи: народни односно словенски имиња и имиња од црковниот живот односно грчко-византиски, семитски и латински. Денеска станува сè помногубројна и една нова група: „модерни“ односно европски имиња.

Констатацијата на Мате Храсте дека од словенските народи по Србите најдобро ги зачувале народните имиња Македонците,⁶ ние ја имаме веќе потврдено со материјал од XV век.⁷ Сега имаме повод да ја потврдиме и со друг материјал.

Како преписувачи („граматици“, писари) на стари македонски ракописи (12—15 век) се јавуваат, меѓу другите: *Добромир* (Добромирово евангелие, 12 век), *Радомир* (Радомирово изборно евангелие, 13 век), *Добрејшо*, *Сирезо* и *В'лчо* (Добрејшово евангелие, 13 век), *Тихоша* и *Белослав*, покрај Јосиф, Теодор и Данил (Болонски псалтир, 13 век), *Ситанислав* (прелог, 1330 и Оливеров минеј, 1342), *Добре* (минeј, 14 век), *Тахоша* (Лесновски паранесис, 1353), *Владислав* (четири обемни зборници, поч. на 15 век). Мошне плодниот „граматик“ Станислав го запишал своето име и родно место (Штип), заедно со имињата на други двајца граматици — *Брајан* и *Воихна*, на фреската на Исус Христос во црквата Св. Ѓорѓи во Горен Козјак кај Штип.⁸

Пишувајќи за тетовскиот манастир Пресв. Богородица, за кој има податоци уште од XIII и XIV век, Селишчев приведува и список на лични имиња и констатира дека „Много (большинство) личных имен давнего славянского происхождения“.⁹ При тоа се одбележани и следните двочлени имиња со втора компонента *-слав*: *Будислав*, *Воислав*, *Гоислав*, *Десислав*, *Драјослав*, *Пранислав*, *Прибислав*, *Радослав*, *Тврдислав*, *Убислав* и *Хранислав*; и со втора компонента *-мир*: *Будимир*, *Вийомир*, *Владимир*, *Краимир*. Овие имиња, како што се знае, се општословенски и нив, веројатно, нашите предци ги имаат донесено од својата прататковина. Овој општословенски тип имиња воздејствувал да се јават во словенските јазици разни нови образувања и на тој начин да се рашири многу инвентарот на двочлените имиња. Т. Маретик има претставено речиси дваесетина форманти кои се јавуваат како втора компонента во двочлените имиња кај Србите и Хрватите. Еве некои од нив: *-брај* (*Драјобрај*, *Љубибрај*), *-виј* (*Добровиј*, *Људевиј*), *-јој* (*Љубијој*, *Миројој*), многу честигот *-јосиј* (*Драјијосиј*, *Славојосиј*), *-рад* (*Брајорад*,

⁵ В. К. Чичагов, *Из историји русских имен, ои́честв и фамилий*, Москва 1959, с. 19.

⁶ Мате Храсте, *Vlastito ime u Jugoslavena*, Jezik, XI (1961), 2, с. 40.

⁷ Трајко Стаматоски, *Појлед на македонскиот ономастички систем во ѝејнаесеттиот век*. Четврто заседание на Меѓународната комисија за словенска ономастика. Скопје 1971, с. 150.

⁸ Загорка Расолкоска-Николовска, *Црквата Св. Ѓорѓи во Горен Козјак во светлината на новије истражувања*. Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски. Книга 1, Скопје 1970, с. 222.

⁹ А. М. Селищев, *Полои и ето болгарское население*, София 1929, с. 101.

Свераг) и др.¹⁰ С. Роспонд, разгледувајќи ја структурата на овие антропоними, укажува на уште неколку форманти со кои било обично изведувањето на двочлени имиња во некои словенски јазици (*-бор*, *-вид*, *-виш*, *-жир*, *-мил*),¹¹ а пак Ј. Свобода изнесува мислење дека овие имиња му се туѓи на словенскиот тип и дека се изградени по несловенски образци.¹² Укажавме на оваа состојба со оглед на фактот што имиња изведени со многу од формантите за кои станува збор или се многу ретки или пак воопшто не се среќаваат во македонската именска номенклатура во соодветниот период. Македонската топонимија, инаку, покажува дека некои од вакви двочлени имиња биле во употреба и кај нас, но дека брзо биле напуштени. Сп. ги само денешните ојконими со формантите: *-бор* — Радобор, Битолско; *-буд* — Радибуш, Кривопаланечко и Радожда (< Радобужда), Струшко; *-јоси* — Велгошти, Охридско; *-geg* — Мислодежда, Струшко; *-грај* — Љубодраг, Кумановско; *-жел* — Драгожел, Кавадаречко; *-мил* — Богомила, Титоввелешко; *-раг* — Гостиражни, Прилепско итн.

Селишчев објави и голем именски фонд од македонските кодичи. Од кодиката на манастирот Матка (16—18 век) тој ги извлекол, помеѓу другите, и овие народни имиња: машки — *Бежан*, *Бојдан*, *Божидар*, *Бојко*, *Бојо*, *Бошко*, *Брајан*, *Велјан*, *Велко*, *Веселин*, *Владо*, *Влкан*, *Влко*, *Влчко*, *Војче*, *Вучејша*, *Вучина*, *Грозаш*, *Гроздан*, *Грубан*, *Даб*, *Дабеша*, *Дабижив*, *Дабче*, *Добро*, *Драјне*, *Драјош*, *Драјослав*, *Живко*, *Милко*, *Милош*, *Мирче*, *Младен*, *Неделко*, *Новак*, *Павунко*, *Помејко*, *Продан*, *Пројо*, *Радивој*, *Радич*, *Радован*, *Радослав*, *Рајко*, *Рале*, *Рашо*, *Саздан*, *Сјанислав*, *Сјаниша*, *Сјанко*, *Сјојан*, *Сјојко*, *Цвејко*, *Цвејко* итн.; женски — *Бела*, *Белослава*, *Бојослава*, *Божана*, *Божна*, *Бојка*, *Вела*, *Вида*, *Влада*, *Вукана*, *Добра*, *Јајлика*, *Јасна*, *Калина*, *Љуба*, *Мамника*, *Милица*, *Милја*, *Неда*, *Неделка*, *Рада*, *Рајка*, *Роса*, *Ружа*, *Сјанка*, *Сјанојка*, *Сјојана*, *Цвејша*.¹³ Речиси сите овие имиња, како и други народни, се среќаваат и во кодиките на Трескавечкиот и Слџенскиот манастир.

Во XIX век положбата не е суштествено изменета, иако народните имиња се во извесно отстапување. Како „спомошествователи“ во издавањето на книгата на Јоаким Крчовски *Различна јоучијелна насјавленија*, Будим 1819, се јавуваат и лица со овие народни имиња: *Бошко*, *Влчко*, *Милчо*, *Нешо*, *Сјасо*, *Сјанко*, *Сјојан*, *Сјојче*, *Трајко*, *Трајче*. Во својот список на некои македонски лични имиња (крстени и галовни) и посебно на некои прилепски лични имиња, Марко Цепенков ги приведува: *Блајоја*, *Блаже*, *Бојдан*, *Бојоја*, *Божин*, *Бојан*, *Бојко*, *Бојче*, *Боше*, *Бошко*, *Веле*, *Велко*, *Гроздан*, *Грозе*, *Грујо*, *Здраве*, *Мирче*, *Најдо*, *Недан*, *Неде*, *Неделко*, *Нешко*, *Славе*, *Славчо*, *Сјојан*, *Сјојче*, *Сјоле*, *Тале*,

¹⁰ Т. Maretić, *Ibid.*, с. 113—135.

¹¹ С. Роспонд, *Сјруктура и класификација древневосјоочнославјанских анјројоимов (имена)*, *Вопросы јазыкознания*, XIV (1965), 3, с. 6.

¹² Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964, с. 36., с. 47—48.

¹³ А. М. Селищев, *Македонские кодичи XVI—XVIII веков*, София 1933, с. 47—48.

Трајан, Трајко, Трајче, Трјо, Трјче, Цвейан, Цвейко, Цеко, Ценко (машки) и *Божана, Божна, Виша, Вишана, Калина, Калја, Лина, Нада, Надежда, Рада, Рајна, Рајка, Ружа, Румена, Цвејќа, Цвејанка* (женски).¹⁴

Грчко-византиските односно семитските и латинските лични имиња се шират мошне бргу кај Словените по примањето на христијанството. Кај нас ги среќаваме веќе во првите пишани споменици и нивното присуство во македонскиот именски репертоар трае и до наши дни. Ова е сосем природно кога се знае дека грчкиот јазик и култура, поради соседството и престижот, извршиле силно влијание (најчесто директно, додека кај други народи и преку латинскиот) врз македонскиот јазик, па и врз фондот на македонските лични имиња. Ретки се имињата од грчко-византинскиот ономастикон што во одделни периоди и во одделни наши краишта не биле во почеста или поретка употреба.

Веќе во XV век, според турски пописни девтери, во македонските градови Тетово, Скопје, Велес, Прилеп, Битола и Лерин ги наоѓаме, меѓу другите, следните имиња од грчко-византиско, семитско и латинско потекло: *Ајријан, Алекса, Андреа|Андрија, Анијим, Ајанас, Васил, Герасим, Герман, Давид, Дамјан, Димитри, Ѓорѓи, Захариј, Иван|Јован, Илија, Јордан, Јосиф, Каин, Козма, Комнен, Констјантин|Косјадин, Лазар, Мануел, Марин, Марко, Марјин, Мајеја, Михаил, Никола, Павел|Павле, Пейтар, Самоил, Симон, Сјеван, Тодор, Тома, Трифун, Филип, Христјофор* и др.¹⁵ За раширеноста на овсј слој имиња сведочат и многубороните хипокористични форми.

Влијание на османлискиот именски фонд врз македонскиот речис не се забележува, што е секако резултат, помеѓу другото, и од различното вероисповедение и духовен живот. Ретките примери: *Билбил* (= Славејко), *Мериан* (= корал), *Фидан* (= Витан), потоа *Алијана* (= Злата), *Бисера* (= Маргарита), *Севда* (= Љубов, Љуба), *Сулијана* (= царица, Царевна) итн., иако образувани по наши модели од турски апелативи, кај Турците не се обични како лични имиња. Во одделни случаи турски лични имиња и кај Македонците им се давани на децата за да ги претпазат од опасности, та на тој начин му припаѓаат на т.н. заштитен тип.¹⁶ За оваа практика сведочат приличниот број стари македонски презимиња — *Демирски, Рејоски, Скендерски*, па галичките — *Бајрамоски, Бислимоски, Кадриоски, Мурајоски, Синаноски*, на пример, кај кои турското лично име од кое се изведени не мора секогаш да се сврзува со категоријата на прекарот, иако таму османлиското влијание е поизразито.

Интересни заклучоци нуди анализата на најновиот именски репертоар. Него го карактеризира: сè уште добро држење на народните и на црковните имиња, но и силно навлегување на европската именска номен-

¹⁴ Марко К. Цепенков, *Македонски народни умотворби*, книга десетта, Скопје 1972, с. 182—188.

¹⁵ Трајко Стаматоски, *Појлед. . .*, с. 151.

¹⁶ Ваќва практика е забележана и во Црна Гора. Сп. Вељо Михајловиќ, *О ирезимену Чађеновиќ*, Гласник цетињских музеја, Цетиње 1968, 1, с. 111.

клатура. Денеска македонски деца, особено женските, носат не ретко чисто германски, англиски, француски и др. имиња: *Денис, Едвард, Роберт, Брижиџа, Габриела, Жаклина, Жанеџа, Лолиџа, Мелиџа, Росанда, Сџела* итн. Се земаат дури и туѓи варијанти наместо наши на одделно христијанско име: француската *Жан* и англиската *Џони* наместо *Јован/Иван* од староеврејското *Иоханан*, англиската *Мајкл* наместо *Михаил* итн. Симпатично е обновувањето на извесни постари словенски народни имиња: *Бојан, Горан, Дејан, Зоран, Свездан, Ојнен*, па старомакедонските *Самоил, Славјан* итн.

Навлегувањето на европскиот именски фонд кај нас е резултат како на отвореноста на нашата земја, така и на принципот на полна слобода при изборот на името. Многу имиња од европските народи, со оглед на комуникациите и културното општење, се примаат при тоа директно, без јазик посредник, односно без „јазичен филтер“.

Најновиот бран на лични имиња го карактеризира голем степен на концентрација: само четири машки имиња — *Горан, Зоран, Сашо* и *Тони* имаат добиено 72 деца родени во Скопје во ноември 1970 (од вкупно 177), што значи дека без малу секое второ дете добило едно од овие имиња; во исто време, женските имиња — *Гордана, Силвана, Ирена, Снежана, Соња* и *Таџјана* ги имаат добиено 44 деца (од вкупно 159). Интересно е што имињата *Ирена, Таџјана* и *Снежана* се меѓу најфреквентните и кај девојчињата родени во Свердловск (СССР) во 1966 година.¹⁷ Овој факт, како и пенетрацијата на западноевропските имиња кај нас, говори за една тенденција добар број лични имиња да станат општи за европскиот современ свет.

Македонското лично име се одликува со богата хипокористика. Од некои наши лични имиња што имале и имаат поголема фреквенција се познати и по повеќе десетици галовни форми. Ние веќе имавме случај да покажеме дека од личното име *Димитри (-ј, -ја)* во македонскиот јазик се познати над 200 деривати.¹⁸ Множество хипокористични форми кај Македонците се употребувале (се употребуваат и денеска) и како официјални имиња. Тоа се должи, меѓу другото, и на условите во кои живеел нашиот народ. Се смета, имено, дека официјалната (полна) форма на името му е својствена на општество со развиена администрација и државен живот. Познато е дека кај некои народи хипокористична или скратена форма (варијанта) на едно име не може да биде и официјална, „паспортна“. Кај други овие форми во службеното општење се ограничени на некои средини (уметничките кругови).

Репертоарот на суфиксите што се користел при образувањето на формите со емоционална боја е мошне богат и интересен. Македонскиот

¹⁷ Т. А. Короткова, *Личные имена свердловчан, родившихся в 1966 году*. Ономастика. Москва 1969, с. 100—101. Интересни компаративни податоци за родените во Талин (Руси и Естонци) во 1965 приведува и Э. Раянди, *Традиции и моды в уйшреблених личных имен*, Ibid., с. 84—86.

¹⁸ Трајко Стаматовски, *Личното име Димитри (-ј, -ја) и неговите деривати во македонскиот јазик*, сп. Македонски јазик, XXIII (1972), с. 249—263.

народ користел како голем дел општословенски суфикси, кои го сврзуваат со другите словенски јазици и народи, така и добар број суфикси што се јавуваат како карактеристични за неговиот суфиксален систем. Со поголема продуктивност се одликуваат следните суфикси: *-е*, *-че*, *-енце*, *-о*, *-ко*, *-уш* со дериватите и др. Денеска веќе не се обични кај Македонците некои суфикси што биле мошне продуктивни во постариот период: *-ица* — *Бојица* (: Богдан), *Ѓурица* (: Ѓуро, Ѓорѓи); *-иш* и *-иша* — *Димитш* (: Димитри), *Гоиш* (: Ѓорѓи); *Боишиа*, *Драишиа*, *Иванишиа*, *Радишиа*, *Ситанишиа*; потоа, *-еџа*, *-оџа* — *Велеџа*, *Дабеџа*, *Радеџа*; *Бороџа*, *Нејоџа*, *Тихоџа*; *-ое* — *Драјое*, *Рајое* итн.

Нашиот човек е слободен во изборот на своето име. Туѓи имиња влегувале и ќе влегуваат. Не е згодно, меѓутоа, кога се даваат имиња што тешко се вклопуваат во македонскиот фонолошки, морфолошки и акцентски систем, како и такви што можат да им причинуваат и непријатности на нивните носители. Инаку, ние кон антропонимите се однесуваме како и кон другата интернационална лексика, то ест прилично ослободени од пуристичкиот потход, зашто тие ги одразуваат меѓународните, па отаде и меѓујазичните контакти.

